

KS. EDWARD KOPEĆ

HISTORIOZBAWCZY CHARAKTER ZMARTWYCHWSTANIA JEZUSA CHRYSYTA

Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa stanowi centralne wydarzenie w historii zbawienia i podstawową tajemnicę wiary chrześcijańskiej. Bez zmartwychwstania Jezusa, jak słusznie zauważa J. Guitton¹, nie mogliśmy zrozumieć powstania i istnienia chrześcijaństwa, co więcej chrześcijańska chrystologia i soteriologia nie miałyby realnych podstaw, co tak dobitnie wyraził św. Paweł: „Jeśli Chrystus nie zmartwychwstał, wówczas nauka, którą głosimy, staje się bez treści; bez treści także jest wiara nasza, [...] jesteście jeszcze dotąd w grzechach” (1 Kor. 15,14). Pierwotne chrześcijaństwo zdawało sobie w pełni sprawę z tego; podstawą apostołskiej katechezy, liturgii, chrystologii i soteriologii jest misterium paschalne. Św. Łukasz charakteryzując w *Dziejach* nauczanie apostołskie mówi, że „apostołowie z wielką mocą dawali świadectwo o zmartwychwstaniu Jezusa” (Dz 4,33).

Z czasem teologia chrześcijańska zagubiła to centralne znaczenie zmartwychwstania, uwypuklając w chrystologii — tajemnicę wcielenia, zaś w soteriologii — ofiarę krzyża. Zmartwychwstanie Chrystusa niemal znikło z refleksji teologicznej; interesowała się nim jedynie apologetyka jako najważniejszym kryterium na prawdziwość objawienia chrześcijańskiego. Przez kilka wieków, niemal do połowy obecnego stulecia główny wysiłek apologetyki był skierowany na wykazanie, że Jezus rzeczywiście zmartwychwstał, że jest to fakt historyczny, który można udowodnić na podstawie świadectw ewangelii, pochodzących od naocznych i w pełni wiarygodnych świadków. Wykazywanie historyczności faktu zmartwychwstania przeprowadzała apologetyka w dwu etapach. Najpierw dokonywano krytycznej analizy źródeł relacjonujących wydarzenie paschalne i na ich podstawie ustalano fakty, następnie je interpretowano. Dosłownie rozumiane relacje ewangelii, jako ściśle historyczne, dostarczały dwu dowodów na historyczność zmartwychwstania: odnalezienie w poranek wielkanocny pustego grobu oraz kilkakrotne ukazywanie się Jezusa

¹ *Le problème de Jésus. Divinité et Résurrection.* Paris 1953.

zmarłychwstałego uczniom². W świetle takiej historyzującej apologetyki zmarłychwstanie rozumiano jako reanimację somatyczną, jako cudowny powrót Jezusa do życia dnia trzeciego po śmierci, jego przebywanie na ziemi przez okres czterdziestu dni, wreszcie wniebowstąpienie, które zakończyło jego ziemską historię. Koncepcja ta utrzymała się w apologetyce katolickiej i była w pewnym sensie konieczna, ze względu na krytykę racjonalistyczną, która odrzucała historyczną wartość relacji ewangelicznych o zmarłychwstaniu względnie usiłowała wyjaśnić je w sposób czysto naturalistyczny. Do bardziej znanych należą: hipoteza oszustwa opracowana przez H. S. Reimarus (18 w.), hipoteza letargu, albo pozornej śmierci, głoszona przez G. Paulusa (19 w.), oraz najbardziej rozpowszechniona w szkole liberalnej hipoteza wizji subiektywnej, zapoczątkowana przez D. F. Straussa i wielokrotnie modyfikowana przez późniejszych zwolenników tzw. krytyki niezależnej. Do najwybitniejszych twórców tej hipotezy, w ramach której wypracowano subiektywną koncepcję zmarłychwstania jako gloryfikację czysto duchową, należeli A. Meyer i M. Goguel³. Zdaniem tego ostatniego, źródłem, z którego wyrosła religia chrześcijańska było przekonanie, że Bóg uwolnił Jezusa z więzów śmierci i uwielbił. Istotną treść tej wiary stanowiło czysto duchowe uwielbienie Jezusa, czyli jego przejście do życia niebieskiego. Jezus oczekiwał swego uwielbienia i tę jego wiarę podzielali także uczniowie. Idea zmarłychwstania somatycznego jako ponowne ożywienie ciała to, zdaniem Goguela, koncepcja późniejsza zrozumiała w środowisku żydowskim, które nie mogło pojąć życia duszy oddzielonej od ciała. Zgodnie z takim rozwojem wiary paschalnej formowały się różne opowiadania o pustym grobie, czy chrystofaniach, które przybierały charakter coraz bardziej konkretny. Czysto wewnętrzne, subiektywne przeżycia przedstawiano jako zmysłowe kontakty z Jezusem zmarłychwstałym. Wszystkie te opowiadania stanowią, zdaniem Goguela, drugorzędne elementy tradycji, powstałe w tym czasie, gdy zaczęto opracowywać pewien system udowodnienia wiary w zmarłychwstanie, jako reanimację somatyczną.

Jeszcze bardziej radykalną próbą wyjaśnienia relacji paschalnych w NT była hipoteza mitologiczna powstała w szkołach porównawczej historii religii. Jej głównym twórcą był R. Reitzenstein⁴ a propagatora-

² Por. V. Rose. *Études sur les Évangiles*. Paris 1902. zwł. rozdz. *Le tombeau trouvé vide* s. 271-324; P. Ladeuze. *La Résurrection du Christ devant la critique contemporaine*. Bruxelles 1907.

³ Meyer. *Die Anferstehung Christi*. Tübingen 1905; Goguel. *La foi a la résurrection de Jésus dans le christianisme primitif*. Paris 1933; *La naissance du christianisme*. Paris 1946.

⁴ *Die hellenistischen Mysterienreligionen. Ihre Grundgedanken und Wirkungen*. Leipzig 1910.

mi A. Loisy⁵ i W. Bousset⁶. Zdaniem tych autorów na powstanie wiary w zmartwychwstanie Chrystusa w pierwotnym chrześciJAństwie wpłynęły mity religii antycznych o bóstwach umierających i powracających do życia. Jest rzeczą oczywistą, że w mitach tych nie występuje idea zmartwychwstania w sensie obiektywnym, ale koncepcja zmartwychwstania symbolicznego, które oznacza odzwierciedlenie periodycznej odnowy wegetatywnej w przyrodzie ujęte antropomorfistycznie. Podobnie w znaczeniu symbolicznym należy — ich zdaniem — rozumieć zmartwychwstanie Chrystusa w NT.

Apologetyka katolicka tego okresu, polemizując z nowymi koncepcjami zmartwychwstania Jezusa, subiektywną i symboliczną, była niejako zmuszona zdecydowanie bronić historyczności faktu zmartwychwstania⁷. Ponadto ogólnie wówczas stosowano metodę historyczno-krytyczną w biblistyce, która dowodzeniu apologetycznemu dostarczała historyczne przesłanki.

Sytuacja zmieniła się w sposób zasadniczy, gdy do badań nad źródłami chrześciJAńskimi wprowadzono nową metodę tzw. historii form (*Formgeschichte*), historii tradycji (*Traditionsgeschichte*) i historii redakcji (*Redaktionsgeschichte*). Nowa metoda w początkowej fazie jej stosowania doprowadziła do negacji historycznej wartości dokumentów objawienia, z czasem jednak po wielu dyskusjach uległa znacznym modyfikacjom i w formie umiarkowanej jest obecnie ogólnie stosowana w biblistyce, także katolickiej⁸. W wyniku zastosowania nowej metody do badań nad ewangeliami ustalono etapy formowania się treści ewangelii w pierwotnej tradycji oraz stwierdzono, że mają one charakter przede wszystkim teologiczny, a nie ściśle historyczny w znaczeniu kroniki, czy biografii. Innymi słowy, ewangelie nie tylko przekazują słowa i czyny Jezusa jako informacje, ale je interpretują w świetle wiary wskazując na ich zbawczy sens. Z tego wcale nie wynika, że ewangelie nie zawierają prawdy historycznej, a tylko wyłącznie świadectwo wiary. Interpretacja bowiem

⁵ *Les Mystères païens et le Mystère chrétien*. Paris 1919.

⁶ *Kyrios Christos*. Leipzig 1913.

⁷ Nauka katolicka o zmartwychwstaniu Chrystusa, znalazła oficjalne sformułowanie w dekrecie *Lamentabili* w 1907 r., w którym Kongregacja Sw. Oficjum potępiła błędne poglądy odrzucające historyczny fakt zmartwychwstania Chrystusa: Prop. 36 „Resurrectio Salvatoris non est proprie factum ordinis historici, sed factum mere supernaturalis, nec demonstratum, nec demonstrabile, quod conscientia christiana ex aliis derivavit” (Denz. 2036), Prop. 37 „Fides in resurrectionem Christi ab initio fuit non tam de facto ipso resurrectionis quam de vita Christi immortalis apud Deum” (Denz. 2037).

⁸ Szczegółową ocenę metody historii form oraz zakres jej stosowania w biblistyce katolickiej podaje Papieska Komisja Biblijna w instrukcji *O historycznej prawdzie ewangelii* z dnia 14 V 1964 r.

teologiczna faktów nie oznacza ich deformacji; przeciwnie cel kerygmatyczny ewangelii zakłada realne wydarzenia historyczne. Niemniej wynika z tego bardzo ważny wniosek: rozumienie treści ewangelii ściśle historyczne, kronikarskie, jak to miało miejsce w tzw. „harmoniach ewangelii” musi być zastąpione rozumieniem teologicznym.

Uwaga powyższa odnosi się także do tekstów opisujących wydarzenia paschalne. Ewangelisti nie mieli zamiaru redagowania jakiejś biografii Jezusa zmartwychwstałego, ani przekazania następnym pokoleniom kroniki wydarzeń wielkanocnych, ale składali świadectwo, że Jezus prawdziwie zmartwychwstał, a to ich świadectwo było zarazem wezwaniem do wierzenia. Oznacza to, że pewne szczegóły opowiadań (np. przechodzenie Zmartwychwstałego przez zamknięte drzwi, spożywanie przez niego pokarmów, dotykanie go itp.) nie mogą być rozumiane materialnie i dosłownie, a zatem rozpatrywane w oderwaniu od kontekstu, lecz w powiązaniu z całością, której jakiś aspekt wyrażają; są bowiem podporządkowane celowi w jakim zostały napisane: dać świadectwo wierze. Szczegóły te są zatem interpretacją teologiczną realnych wydarzeń przeszłych, które zgodnie z perspektywą teologiczną każdego z ewangelistów miały ukazać czy pouczyć o nowym życiu i nowej obecności Jezusa zmartwychwstałego. Różnice występujące w szczegółach tych opisów pochodzą stąd, że poszczególni ewangelisti wybierali czy też uwypuklali te tradycje, które bardziej odpowiadały ich zamiarom, lepiej wyrażały teologiczny sens, który chcieli przekazać.

Współczesna egzegeza przyjmuje, że opowiadania paschalne w ewangelii powstały z kilku wcześniejszych tradycji, które ujmowały wydarzenia wielkanocne w różny sposób: były to tradycje o zmartwychwstaniu, o uwielbieniu, o chrystofaniach, o pustym grobie, o wizycie niewiast i uczniów, o strażnikach grobu itd.⁹ Poszczególni ewangelisti z dostępnych sobie tradycji korzystali w ten sposób, by zachować własną perspektywę teologiczną przytoczonych wydarzeń oraz nadać im taki sens chrystologiczny, jaki w ich rozumieniu one wyrażały.

Relacja św. Marka w swej pierwszej, autentycznej części (16,1-8), przytacza tradycję o wizycie niewiast u grobu w poranek wielkanocny, angelofanię oraz ucieczkę przerażonych niewiast, brak natomiast tradycji o chrystofaniach. Taki dobór tradycji paschalnej wskazuje, że w chrystologii tego ewangelisty zmartwychwstanie jest tajemnicą, której nie można w pełni zrozumieć ani przekazać. Słowa anioła skierowane do niewiast przy grobie, które wywołują u nich uczucie lęku oraz uwaga, że niewiasty nie przekazały uczniom orędzia anioła, ukazują nie tylko

⁹ Por. X. Léon-Dufour. *Sur la résurrection de Jésus*. „Recherches de science religieuse”. 57:1969 s. 583-622; B. Rigaux. *Dieu l'a resuscité*. Gembloux 1973.

reakcję kobiet na wydarzenia wielkanocne, ale i samego czytelnika konfrontują z niezgłębioną tajemnicą zmartwychwstania Jezusa. Słyszac orędzie anioła trzeba zamilczeć i oczekiwać na interwencję Boga, udawszy się na jego spotkanie do Galilei — kraju nadziei.

Św. Mateusz przytacza w swej relacji tradycję o strażnikach przy grobie (28,1-15) oraz o chrystofanii uwielbionego Pana (28,16-20). Zmartwychwstanie zostało tu ujęte, jako zwycięstwo Boga nad śmiercią, które uczyniło Jezusa Panem posiadającym wszelką władzę i stale obecnym ze swoimi uczniami. Takie ujęcie orędzia wielkanocnego stanowi bardzo oryginalny wkład św. Mateusza. Ewangelista jest wierny swej chrystologii do końca swego utworu, głosząc stałą obecność Emmanuela.

W ewangelii św. Łukasza występują cztery wątki tradycji paschalnej: wizyta u grobu i angelołania (24,1-12), chrystofania w Emaus (24,13-35), chrystofania w wieczerniku (24,36-49) oraz wniebowstąpienie (24,50-52). Św. Łukasz nie ogranicza się do samego stwierdzenia, że Jezus zmartwychwstał, ale teologicznie wyjaśnia sens tego wydarzenia umieszczając je w kontekście objawienia jako wypełnienie prorocत्व i zrealizowanie boskiej ekonomii zbawczej. Chrystofanie służą również temu celowi: wyjaśniają, dlaczego musiał nastąpić fakt śmierci krzyżowej. Ukazujący się uczniom Jezus Zmartwychwstały odkrywa im sens i potrzebę męki, w Jego wyjaśnieniach objawienie osiąga swój punkt szczytowy. Chrystofanie, będąc źródłem wiary w Zmartwychwstałego, rozpoczynają świadczenie uczniów i przepowiadanie ewangelii.

W konstrukcji literackiej ewangelii paschalnej św. Jana (r. 20) poszczególne epizody zostały połączone w swoisty sposób; wizyta u grobu niewiast oraz św. Piotra i Jana (20,1-18), chrystofania Marii Magdalenie, w wieczerniku i św. Tomaszowi (20,19-29). Opowiadanie to odznacza się nie tylko pewnym stopniowaniem argumentów apologetycznych, ale zawiera głęboką treść teologiczną. Św. Jan, bardziej niż inni ewangelisci, zaznacza rolę słowa objawiającego. Nawet chrystofanie ustępują w pewnym sensie słowu Jezusa (np. scena z Tomaszem). Według Jana, podniesienie na krzyżu, stało się wyniesieniem, uwielbieniem Jezusa, jak również zrealizowaniem Nowego Przymierza: powrotem do Ojca, który jest zarazem Ojcem uczniów, będących teraz braćmi Jezusa. Dar Ducha zapewnia na zawsze obecność Pana wśród uczniów i pomoże im pozostać wiernymi powierzonej misji, dzięki której w Nowe Przymierze może wejść cały świat¹⁰.

Ten teologiczny charakter świadectw ewangelijnych z jednej strony nie daje podstaw do uprawiania tzw. historyzmu, czyli rozumienia ich

¹⁰ Por. X. Leon-Dufour. *Résurrection de Jésus et message pascal*. Paris 1971 s. 175-224.

jako kroniki suchych faktów (faktografii), ale z drugiej strony nie upoważnia też do negacji rzeczywistego charakteru opisywanych wydarzeń, do uprawiania tzw. fideizmu. Stwierdzenie to dotyczy nie tylko świadectw ewangelijnych, lecz wszystkich innych tekstów paschalnych w Nowym Testamencie. Przedstawione powyżej syntetycznie i w sposób uproszczony poglądy współczesnej biblistyki na temat charakteru źródeł paschalnych NT spowodowały dość istotne zmiany samej problematyki zmartwychwstania, zwłaszcza teologicznej jego koncepcji. Dotychczasowe historyczno-krytyczne rozumienie relacji paschalnych koncentrowało się na kwestii: czy Jezus rzeczywiście zmartwychwstał w określonym momencie historycznym. Obecnie, jako problem istotny, wysuwa się kwestię teologicznej interpretacji tekstów paschalnych NT, czyli przede wszystkim samo pojęcie zmartwychwstania. W ostatnich kilkunastu latach powstała bardzo obszerna literatura naukowa z zakresu egzegezy i teologii, która nie tylko skorygowała zbyt jednostronne ujęcia dawniejsze, ale przyczyniła się do ponownego odkrycia „tajemnicy paschalnej”¹¹. Bezpośrednią przyczyną tego niespotykanego w historii teologii zainteresowania problematyką zmartwychwstania Chrystusa stały się prace R. Bultmanna¹² i jego ucznia W. Marxsena¹³, którzy w sposób zupełnie nowy interpretują świadectwa paschalne NT i którzy stali się autorami subiektywnej, symbolicznej koncepcji zmartwychwstania.

Według Bultmanna „zmartwychwstanie” nie oznacza w tekstach NT realnego faktu, lecz jest interpretacją teologiczną zbawczego sensu krzyża. Wierzyć w zmartwychwstanie Jezusa to uznać, że krzyż jest wydarzeniem zbawczym. Do takiej wiary dochodzi się słuchając kerygmy apostoelskiej, w której Jezus jest obecny i wzywa do zbawienia. Treścią wiary wielkanocnej jest zatem aktualna obecność Chrystusa w kerygmie i stąd zaakceptowana przez Bultmanna formuła: „Jezus zmartwychwstał w kerygmie i poprzez kerygmę”¹⁴. Podobnie subiektywne ujęcie zmartwychwstania, które uwzględnia wyłącznie znaczenie zbawcze, aktualne dla wiary dzisiaj, a pomija realne wydarzenie, charakteryzuje poglądy Marxsena. Według niego formuła „Jezus zmartwychwstał” jest interpretacją chrystofanii Piotra i uczniów w pierwotnej gminie chrześcijańskiej. Ta interpretacja ma sens także dzisiaj, jeżeli

¹¹ Bibliografia na temat zmartwychwstania opracowana przez G. Ghibertiego z okazji sympozjum naukowego w Rzymie w 1970 r. zawiera 1155 pozycji. Liczba ta w ostatnich latach znacznie się powiększyła.

¹² *Das Verhältnis des urchristlichen Christusbotschaft zum historischen Jesus*. Heidelberg 1960; *Theologie des Neuen Testaments*. Tübingen 1961³.

¹³ *Die Auferstehung Jesu als historisches und theologisches Problem*. Gütersloh 1964; *Die Auferstehung Jesu von Nazareth*. Gütersloh 1968.

¹⁴ *Das Verhältnis* s. 127.

wyznaje się w niej, iż dochodząc do wiary doświadczyło się w niej obecności Jezusa żyjącego, że jego przeszłość jest teraźniejszością. Stąd ekwiwalentem tego „interpretamentu” (zmartwychwstał) bardziej zrozumiałym dla człowieka współczesnego winna być, według niego, formuła: „Sprawa Jezusa trwa nadal” (Die Sache Jesu geht weiter).

To czysto subiektywne, aktualistyczne rozumienie zmartwychwstania spotkało się ze zdecydowaną krytyką, w której podkreślano, że wypacza ono w sposób istotny sens orędzia wielkanocnego¹⁵. Bultmann, badając język przekazów, zbyt pochopnie odrzuca orzekane w nim wydarzenia, ograniczając jego sens do tego, co zdarza się w aktualnej egzystencji wierzącego. Tymczasem wydarzenie, które zaistniało w przeszłości i dało podstawę kerygmie, nie utożsamia się z tym wydarzeniem egzystencjalnym, które dzieje się obecnie. Bardzo trafnie i dosadnie wyraził to H. Küng, trawestując sformułowanie Bultmanna: „Jezus żyje nie dlatego, że jest głoszony w kerygmie, ale jest głoszony w kerygmie dlatego, że żyje”¹⁶. Podstawą czysto subiektywnego ujęcia zmartwychwstania jest uznawana przez Bultmanna ogólna teza, że prawdziwe rozumienie dokonuje się wyłącznie na płaszczyźnie egzystencji a nie poznania historycznego. Marxsen natomiast stara się wprowadzić dotrzeć do wydarzenia pierwotnego, ale nie uznając koniecznej relacji, jaka łączy interpretację z wydarzeniem, przekreśla wiarygodną interpretację pierwotną chrystofanii w sensie realnego zmartwychwstania, która interpretując fakt zarazem go stwierdza.

W wyniku dyskusji z przytoczonymi wyżej poglądami oraz pod wpływem bardziej teologicznego rozumienia orędzia paschalnego współczesna egzegeza i teologia katolicka podkreśla w pojęciu zmartwychwstania jego charakter realny (wydarzeniowy) i eschatyczny¹⁷. Zmartwychwstanie Jezusa nie oznacza jego cudownej reanimacji somatycznej w sensie powrotu do życia ziemskiego, ale jest wszechmocnym aktem Bożego działania, przez który Jezus ukrzyżowany przeszedł ze stanu śmierci do nowej egzystencji nadprzyrodzonej. Wyjątkowość tego wydarzenia o charakterze transcendentnym sprawia, że jest ono tajemnicą wiary i można je wyrazić jedynie w formie metaforycznej. To wydarzenie eschatyczne, nadprzyrodzone, przekracza kategorię faktu historycznego w ścisłym znaczeniu tego słowa, niemniej zostało zmanifestowane w ziemskiej historii przez znaki: chrystofanii i pustego grobu, które stanowią jego historyczne uzasadnienie. Tocząca się od kilkunastu lat dyskusja na temat treści

¹⁵ Obszerną literaturę na ten temat omawia między innymi J. Kremer. *Entstehung und Inhalt des Osterglaubens. Zur neuesten Diskussion*. „Theologische Revue”. 72:1976 s. 1-14.

¹⁶ H. Küng. *Christsein*. München 1974 s. 340.

¹⁷ Współczesną literaturę cytują X. Léon-Dufour, B. Rigaux i inni.

wiary paschalnej doprowadziła więc do powstania dwu różnych koncepcji zmartwychwstania: obiektywnej (realistycznej) i subiektywnej (symbolicznej). Podkreśla go druga koncepcja ujmując jednostronnie aspekt misteryjny zmartwychwstania z pominięciem a nawet odrzuceniem osoby Jezusa, (aktualna obecność Jezusa w wierze, w kerygmie, w pamięci o Nim, w zbawieniu, które się aktualnie dokonuje w Jego imię itp.).

Najnowsze prace egzegetyczne i teologiczne coraz wyraźniej wskazują, że w świadectwach paschalnych NT zmartwychwstanie Jezusa zostało wyrażone w obu aspektach: wydarzeniowym (historycznym) i misteryjnym (zbawczym), stąd poprawna koncepcja zmartwychwstania powinna uwzględnić obydwie te wymiary¹⁸. Najstarsza tradycja paschalna przekazana w tzw. pierwotnej kerygmie apostoelskiej w *Dziejach Apostoelskich* i *Listach św. Pawła*. Wielość terminów i formuł, w których Kościół pierwotny wyznawał swą wiarę w zmartwychwstanie Jezusa (wskrzeszenie, ożywienie, obudzenie, powstanie z martwych, uwielbienie, usprawiedliwienie, wniebowstąpienie, uczynienie Panem, siedzenie po prawicy Bożej itp.) wskazuje, że chodzi o rzeczywistość nadprzyrodzoną, niewyrażalną adekwatnie słowem ludzkim, ani niewyobrazalną w kategoriach ziemskich, oraz że każde z tych określeń nie wyczerpuje w pełni treści tajemnicy zmartwychwstania. Uogólniając zagadnienie można wszystkie te terminy, którymi wyrażano wiarę w zmartwychwstanie sprowadzić do dwu grup. Pierwsza grupa (wskrzeszenie, ożywienie, obudzenie, powstanie z martwych) stwierdza sam fakt powrotu do życia ze śmierci, uwytkła aspekt wydarzeniowy misterium paschalnego, druga natomiast (uwielbienie, usprawiedliwienie, uczynienie Panem, wniebowstąpienie itp.) podkreśla gloryfikację Pana, ujmuje misterium paschalne bardziej od wewnątrz w aspekcie zbawczym.

Pierwsze ujęcie występuje głównie w najstarszych formułach wiary. Formuły te przekazuje św. Paweł w kilku swych listach. Mają one formę bardzo prostą; głoszą sam fakt zmartwychwstania, którego sprawcą jest Bóg. „Bóg wskrzesił (ożywił, obudził) Jezusa spośród umarłych” (np. Rz 10, 9; 1 Tes 1,10). Inne występują w formie bardziej rozwiniętej, które łączą zmartwychwstanie ze zbawczą śmiercią Jezusa. Klasycznym przykładem tych ostatnich jest tekst z 1 Kor 15,3-5, w którym św. Paweł przypomina Koryntianom ewangelię, jaką im poprzednio głosił: „że Chrystus umarł za grzechy nasze według Pism, że został pogrzebany, że

¹⁸ Por. Léon-Dufour, jw.; Rigaux, jw.; P. Schoonenberg. *Wege nach Emmaus. Unser Glaube an die Auferstehung Jesu*. Graz 1974; W. Kasper. *Jesus der Christus*. Mainz 1974; R. Baumann. *Was heisst Auferstehung Jesu? Zum Stand ihrer theologischen Interpretation*. „Theologisches Jahrbuch” 1974 s. 244-255; K. Lehmann. *Jesus Christus ist auferstanden*. Freiburg i Br. 1975; E. Schillebeeckx. *Jesus. Die Geschichte von einem Lebenden*. Freiburg i. Br. 1975.

zmartwychwstał dnia trzeciego według Pism, że dał się poznać Piotrowi, potem jedenastu". W wyznaniu tym tajemnica zmartwychwstania została przedstawiona dwupłaszczyznowo: z jednej strony śmierć i pogrzebanie, zmartwychwstanie i chrystofanie następują po sobie, przez co podkreśla się, że te wydarzenia wpisują się w historię ludzką; z drugiej strony uwaga „według Pism” podkreśla, że są one wypełnieniem zbawczej ekonomii Bożej, co stanowi teologiczną interpretację wydarzeń.

Użyte w wyznaniach wiary terminy „obudzenie z martwych” (egei-rein) „powstanie spomędzy umarłych” (anasthenai) oznaczają nie tylko ożywienie umarłego w sensie powrotu do życia ziemskiego, ale zgodnie z antropologią biblijną przejście do pełnego życia. „Chrystus wzbudzony z martwych już więcej nie umiera, śmierć nie ma nad nim żadnej mocy” (Rz 6,9); on ma „klucze śmierci i świata umarłych” (Ap 1,18). Zmartwychwstanie Jezusa jest podstawą nadziei powszechnego zmartwychwstania, bo w nim wypełniło się to, co stanie się udziałem wszystkich sprawiedliwych na końcu czasów.

Wyznania wiary podkreślające głównie fakt przejścia Jezusa do pełnej, nadprzyrodzonej egzystencji nie są jednak jedynym sposobem wyrażenia tajemnicy paschalnej w pierwotnym chrześcijaństwie. Oprócz formuł wiary istniały w pierwotnej tradycji liczne hymny liturgiczne, sławiące Jezusa jako Pana uwielbionego przez Boga. Zachowały się one w formie szczątkowej w Listach św. Pawła (np. Flp 2,6-11; 1 Tm 3,16; Ef 4,7-10; Rz 10,5-8) oraz w 1 Liście św. Piotra 3,18-22; 4,6. W hymnach tych spotykamy inne terminy niż w kerygmie (uwielbienie, wywyższenie w chwale, uczynienie Panem), które wyrażają inny aspekt zmartwychwstania. Najbardziej znaczący przykład stanowić może znany hymn z Listu do Filipian 2,6-11. W hymnie tym nie występuje sekwencja jak w wyznaniach wiary: śmierć, pogrzebanie, zmartwychwstanie, ukazywanie się, lecz przeciwieństwo między dwoma stanami: poniżenia i wywyższenia. Zostało to wyrażone za pomocą greckiego przeciwieństwa między „niewolnikiem” a „panem”, między rzeczywistością krzyża a rzeczywistością boską. Nie chodzi tu już zatem o następstwo dwóch „wydarzeń”, lecz przedstawienie dwóch całkowicie odmiennych rzeczywistości¹⁹. Podobnie ujmuje tajemnicę paschalną hymn z 1 Tm 3,16, który przedstawia Jezusa w upokorzeniu i w chwale, głosi jego usprawiedliwienie i uwielbienie. Podobne ujęcie prezentują wszystkie inne teksty tradycji liturgicznej (Ef 4,7-10; Rz 10,5-8; P 3,18-22 i inne). Sławią one tryumf Chrystusa, jego intronizację na Pana nieba i ziemi, jego zwycięstwo nad śmiercią. Tajemnica paschalna została tu zatem wyrażona inaczej niż w wyznaniach wiary. Nie występuje tu perspektywa historyczno-tempo-

¹⁹ Por. Léon - Dufour, jw. s. 58 nn.

ralna, ale wieczna, boska. Hymny ujmują i wyrażają bardziej od wewnątrz tajemnicę Jezusa zmartwychwstałego, którego Bóg uwielbił i uczynił Panem wszechświata. W świetle tych tekstów staje się jasne, że tradycja hymniczna, równie dawna jak kerygmatyczne wyznania wiary, utożsamia przejście Jezusa ze śmierci do życia (zmartwychwstanie) z gloryfikacją, wyrażając przez symboliczny obraz wywyższenia do nieba istotny sens i znaczenie tajemnicy paschalnej.

Nasuwa się pytanie, jaki zachodzi stosunek między tymi dwoma schematami? Czy schemat kerygmatu wyznań wiary wywodzi się ze schematu liturgicznego hymnów, czy odwrotnie? Jeśli są niezależne, który jest dawniejszy? Opinie egzegetów w tym względzie nie są zgodne. Wielu przyjmuje, że schemat drugi nie stanowi odrębnego ujęcia, a jest tylko interpretacją schematu pierwszego, ten bowiem dominuje w świadectwach paschalnych NT, zwłaszcza u św. Łukasza, który tajemnicę paschalną rozwinął w płaszczyźnie historycznej z pełną konsekwencją, aż po wniebowstąpienie. Inni dopatrują się w hymnach wpływów hellenistycznych, które świadczyłyby o późniejszym pochodzeniu schematu „wywyższenie”

Zdaniem X. Léon-Dufoura i B. Rigaux najlepszym rozwiązaniem problemu jest przyjęcie równoległego występowania obu schematów od początku w tradycji chrześcijańskiej. Nie ma bowiem podstaw, by wykazać pierwotność któregoś z nich, z drugiej zaś strony takie rozwiązanie pozwala wypowiadać tajemnicę paschalną w różny sposób, pozbawiając schemat zmartwychwstania ekskluzywnego charakteru. Pierwotni chrześcijanie wyznawali zatem swą wiarę w zmartwychwstanie w kerygmie przez stwierdzenie faktu (Bóg go z martwych wskrzesił) lub przez proklamację chwalebного uwielbienia Jezusa w hymnach liturgicznych (Bóg go wywyższył).

Jakkolwiek oba schematy akcentują różne aspekty tajemnicy zmartwychwstania (historyczny, wydarzeniowy i misteryjny, zbawczy) to jednak ich zasadnicza treść jest zgodna. Jeden i drugi schemat stwierdza bowiem, że Jezus nie pozostał we władzy śmierci, lecz żyje w chwale Ojca. Schemat pierwszy zwraca uwagę i podkreśla samą kontynuację życia po śmierci, Jezus „został obudzony” ze snu śmierci, „powstał” z grobu, jeszcze raz powrócił na ziemię, by się ukazywać. Zgodnie z tym akcentowane jest to wszystko, co ułatwia identyfikację tożsamości Zmartwychwstałego z Jezusem z Nazaretu.

Natomiast w schemacie drugim Jezus jest „podniesiony”, „wywyższony”, „unoszący się” do nieba. W tym ujęciu uwypukla się przemienienie oraz zerwanie łączności z ziemskimi dziejami Jezusa nie zwraca się uwagi na ukazywanie się Zmartwychwstałego i Uwielbionego uczniom, lecz sławi się Pana Wszechświata. W tradycji późniejszej, którą prezentują ewan-

gelie, kiedy zaszła potrzeba ułożenia w porządku chronologicznym wydarzeń historycznie przeżytych przez uczniów, zaczyna wyraźnie przeważać schemat pierwszy, który pozwalał bardziej konkretnie wyrazić nową egzystencję Jezusa i bardziej nadawał się do uzasadnienia wiary chrześcijańskiej.

Stwierdzenie współistnienia dwu schematów w najstarszym orędziu paschalnym ma dużą wartość, gdyż pozwala krytycznie ocenić zbyt ekskluzywny charakter późnych koncepcji zmartwychwstania w teologii, podkreślających jednostronnie już to aspekt wydarzeniowy, już to aspekt wyłącznie misteryjny tej tajemnicy. Ponadto daje uzasadnioną podstawę do wypracowania integralnej historiozbawczej koncepcji zmartwychwstania, która pozwala głębiej pojąć jej sens i znaczenie dla wiary i życia chrześcijańskiego.

W podsumowaniu tych rozważań można je sprowadzić do następującego stwierdzenia. Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa oznacza nie tylko jednorazowe, przeszłe wydarzenie realne, które Bóg sprawił po śmierci Jezusa, ale oznacza również aktualną, nową obecność Jezusa uwielbionego wśród wierzących, dzięki której aktualnie realizuje się zbawienie. Wiara zaś w zmartwychwstanie to nie tylko wspomnienie faktu przeszłego, ale przeżycie aktualne obecności Jezusa.

Przedstawiona tu problematyka zmartwychwstania w teologii współczesnej przypomina dyskusje teologiczno-biblijne sprzed kilkunastu lat na temat pojęcia objawienia. Teologia tradycyjna określała objawienie, jako *locutio Dei attestans* akcentując jednostronnie tylko aspekt noetyczny tej rzeczywistości. Obecnie wypracowano w teologii historio-zbawczą²⁰ koncepcję objawienia, która podkreśla, że objawienie Boże zaistniało wprawdzie w historii i jako takie jest faktem przeszłym, ale równocześnie jest ono aktualną rzeczywistością zbawczą, jest żywym słowem Boga aktualnie skierowanym do człowieka. Podobnie historio-zbawczy charakter ma zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Jest realnym wydarzeniem przeszłym i równocześnie jest aktualną rzeczywistością zbawczą, jest doświadczeniem obecności Jezusa w wierze Kościoła. „Gdzie dwu albo trzech zgromadzi się w imię moje, tam ja jestem wśród nich”

CARACTERE HISTORIQUE ET SURNATUREL DE LA RESURRECTION DU CHRIST

R é s u m é

A la suite d'une réinterprétation des témoignages pascale, il existe dans la théologie contemporaine deux conceptions différentes de la résurrection du Christ.

²⁰ Por. P. Socha. *Historiozbawcza koncepcja objawienia*. „At. Kapł.” 64:1972 z 1-2 s. 79-89.

La première, objective, définit la résurrection comme un fait réel, comme acte de la toute puissance divine qui fit passer Jésus de l'état de mort à celui de l'existence surnaturelle. En tant que surnaturel, eschatologique en lui-même, ce fait dépasse les catégories de l'histoire terrestre; il se manifesta toutefois dans l'histoire à travers les signes de christophanie et du tombeau vide. Cette conception est représentée par l'ensemble de théologiens catholiques. La seconde conception, subjective, interprète la résurrection comme un symbole du „sens salutaire de la mort sur la croix” (Bultmann), comme „interprétement de l'actualité de l'affaire Jésus” (Marxsen).

La première conception souligne dans le mystère pascal son aspect événementiel; la seconde, quelque peu unilatéralement, son sens salutaire, existentiel.

Dans les témoignages pascals du Nouveau Testament la résurrection de Jésus Christ s'exprime dans les deux aspects. Les plus anciennes confessions de la foi accentuent l'aspect événementiel (1 Cor 15, 3-5; R 10,9; 2 Tm 2,8); les hymnes liturgiques, eux, (Phil 2, 6-11; 1 Tm 3,16; Eph 4, 7-10; 1 P 3, 18-22) l'aspect de mystère et de salut. Il convient par conséquent que toute conception correcte de la résurrection tienne compte des deux aspects mentionnés. De même que la Révélation de Dieu est comprise par la théologie actuelle comme une réalité qui possède le caractère historique et surnaturel, la résurrection elle-aussi est un événement passé en même temps que réalité salutaire actuelle, expérience de la présence de Jésus dans l'Eglise; il s'agit donc bien là de son caractère historique et surnaturel.